



« Doe het als ge durft », dreigde Gabrielle terug, « maar met mijn hoedenspeld steek ik dwars door uw hand, zoodat de auto zich tegen de huizen te pletter loopt. »

Den 21ⁿ Januari 1916 kwam een net gekleed heer in haar woning, Antwerpschen steenweg, 61, te Brussel en vroeg naar mej. Legrand.

Men antwoordde hem, dat er daar geen mejuffer Legrand woonde. De man ondervroeg ook andere huurders, en vernam dat er daar wel een jong meisje leefde.

« Haar naam? »

« Mejuffer Petit, maar zij is nu niet thuis. »

Hij hield aan en vernam dat Gabrielle ook een kamer had in de Schouwburgstraat, 19. Daar werkte ze.

Dat was genoeg, en de aanhouding had plaats, zooals wij die hiervoren vertelden. De zaak werd geleid door een der oversten van de geheime politie, Goldsmidt.

Gabrielle Petit werd in de gevangenis van Sint-Gilles opgesloten gehouden. Na de lange marteling der herhaalde, pijnigende ondervragingen, waarin de Duitschers steeds opnieuw, doch tevergeefs, poogden haar meehelpers of den draad van haar werk te kennen, werd ze eindelijk voor een zoogenaamd gerecht gebracht.

Door een Duitsch advokaat wilde men haat laten bijstaan. Gabrielle weigerde, zeggende, dat zij zelve 't best haar zaak zou verdedigen.

« Waarom hebt ge den inlichtingsdienst georganiseerd? » vroeg men haar.

« Waarom? Uit haat tegen uwe daden, vooral uit liefde voor mijn land en mijn Koning. »

« Uw Koning », tergde de Duitscher, « uw Koning, 't is eene pop, een Koning van karton! »

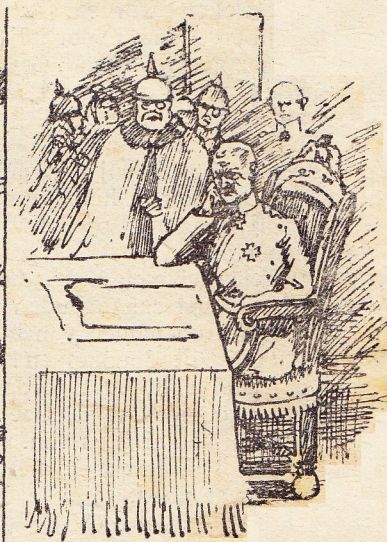
« Mijn Koning », riep ze uit, « bevindt zich in de loopgraven, bij zijn soldaten. Uw keizer integendeel houdt zich met zijn hovelingen buiten gevaar! »

« Waarom wildet gij ons kwaad berokkenen? » hernam meer fleemend de ondervrager. « Wij hebben u toch niets misdreven. »

« Wat! Gij hebt ons niet misdaan », zoo gaf Gabrielle aan haar verontwaardiging lucht. « Dat te durven zeggen gaat over zijn hout. Maar ge lijkt me toe als de verpersoonlijking van het kwaad! Gij hebt geplunderd, verwoest, ons land te vuur en te vlam gezet; niet alleen onze soldaten, ook onschuldige burgers, zelfs vrouwen en kleine kinders hebt ge gemarteld.... »

« Die vertelselkens heeft men u wijs gemaakt », onderbrak de voorzitter.

« Wijs gemaakt! Met eigen oogen heb ik gezien », zoo bekrachtigde Gabrielle haar stoute beschuldigingen. « Maubeuge heb ik zien branden. In de zakken uwer soldaten vond ik afgekapte kinderhandjes. In de nabijheid van Charleroi, heb ik, onder de duivelsche uitjouwingen uwer manschappen, aaneengebonden vrouwen in de Samber zien werpen. 'k Heb een echtgenoot zien doodschieten, wiens vrouw hem met haar kleed tegen de kogels uwer beulen poogde te beschermen. Ik persoonlijk heb dat lijk begraven... Ik heb gezien.... »





Het doodvonnis wordt Gabrielle Petit voorgelezen.

«Zwijg», gebod de Duitscher. «Een vrouw mag zich daarmee niet bemoeien... Weet gij dat uw spionnedaden den dood verdienen?»

«Ik ben geen spion, die met de uwe mag vergeleken worden. 'k Heb het gedaan in mijn eigen land, voor mijn eigen regeering, voor mijn eigen vaderland. Gij, integendeel, zijt tegen alle recht in ons land binnengevallen; en steunt alleen op 't geweld. Ge wilt mij dooden... doe het.»

«En indien wij u genade verleenden?»

«Dan zou ik herbeginnen.»

Zij weigerde opnieuw haar medehelpers te noemen.

Eens zei men haar, dat er vier agenten van haar dienst aangehouden waren. De Duitschers wilden hun namen van haar weten.

«Gij zijt domkoppen!» riep ze. «Toen gij mij aanhieldt, hebt ge dan mijn naam aan een gevangene gevraagd? Doe dus voor hen, als voor mij! Ik ken er geen van.»

Den 3ⁿ Maart werd het vonnis uitgesproken: 't was de dood.

Den 1ⁿ April werd het voltrokken.

Gabrielle weigerde een vraag tot genade te onderteekenen. Haar zuster, die haar eenige malen bezoeken kon, smeekte het haar toch te doen.

«Hélène, ik kan niet», antwoordde ze met tranen in de oogen. «Ze dringen me voorwaarden op, die ik niet aannemen kan. Ik heb een heilige verbintenis aangegaan, die ik tot den dood toe houden zal.»

Toch had ze nog hoop, dat het vonnis niet zou uitgevoerd worden.

Ze zei tot haar zuster, dat onlangs een meisje van 27 jaar ook ter dood veroordeeld was geworden, maar genade kreeg.

«Ik ben er slechts drie en twintig en heb alle recht te mogen hopen.»

Gabrielle droeg haar zuster nog boodschappen op, onder andere de huur van haar kamer te betalen.

Den 30ⁿ liep het gerucht, dat zij naar Duitschland gevoerd was. Haar zuster vernam dit, maar haar vreugde was van korten duur. Weldra vernam ze, dat Gabrielle nog in de gevangenis van Sint-Gilles was.

Den 31ⁿ kon Hélène met veel moeite haar nog eens bezoeken. In de gang van de gevangenis ontmoette ze een bewaker, dien ze kende en er nu doodelijk bleek uitzag.

«Hebt gij voetstappen voor uw zuster gedaan?» vroeg zij.

«Ja, een verzoek om genade.»

(Hélène had voor haar zuster geteekend, samen met Gabrielle's meter).

« Beloofd ge me 't geheim te bewaren? » vroeg de bewaker. « 't Is voor morgen ochtend. Gabrielle wordt gefusilleerd. »

Om drie uur zag Hélène haar zuster. Gaby was vroolijk, maar zag de ontsteltenis van haar zuster.

Hélène vond den moed de waarheid te zeggen.

« Gaby, 't is voor morgen ochtend », fluisterde ze.

De veroordeelde werd rood, dan bleek, maar daarop weer kalm.

« Ik verwachtte het », zei ze. « Louise de Bettignes (een mede-veroordeelde) en de anderen zijn naar Duitschland vertrokken en ik ben hier. »

En Gabrielle troostte zelve haar zuster.

Na het onderhoud moesten ze voor altijd scheiden. 't Was een aangrijpend tooneel.

Toen Hélène 't gebouw verliet, reed de auto aan, met de rechters, die het vonnis kwamen bekend maken.

Den laatsten nacht werd Gabrielle door een Duitsch soldaat bewaakt.

Zij borduurde tot een uur, en vertelde hem van haar jeugd.

Die soldaat was een ongeloovige; de veroordeelde betoogde hem, dat er een God was. Dan schreef ze tot half drie. Daarna wilde ze wat rusten, en vroeg aan den Duitscher om haar om half vijf te wekken. Ze sliep zoo rustig, dat de soldaat haar pas om vijf uur wakker maakte.

Gabrielle vroeg hem dan een blad klimop te halen, wat hij deed.

Zoo naderde het laatste oogenblik.

Daar ze geen schaar bezat, verzocht zij den bewaker met zijn zakmes een lok van haar aaren af te snijden.

Hij deed het eerbiedig.

Zij voegde er het blad klimop bij, een luciferdoosje, een broche en de brieven.

« Voor mijn zuster », zei ze.

Aan den Duitschen aalmoezenier wilde zij niet biechten.

Te 5 1/2 schreef zij de bekentenis harer zonden op een stuk papier neer, en overhandigde het den aalmoezenier.

« Mijnheer », bevoel zij hem plechtig, « zoo gij een eerlijk man zijt, zult ge dezen omslag een Belgischen priester ter hand stellen, opdat hij mij de heilige absolutie geve. In afwachting belijd ik mijn schuld aan God almachtig. Ik hoop op een volmaakt berouw: 'k bemin God uit gansch mijn ziel om Hem zelf. Kunt gij mij in die voorwaarden de Heilige Kommunie geven? »

Zij ontving de Kommunie.

Ze sprak met den aalmoezenier over haar zuster.

Te 5 3/4 uur kwam men haar halen.

Onderwege, van de gevangenis te Sint-Gilles, waar ze overgebracht was, naar de Nationale Schietbaan, bad zij ingetogen haar paternoster, de laatste woorden van den Wees Gegroet met

hoorbare stem uitsprekende... « Nu en in het uur onzer dood... »

Toen ze uitstapte, bood een Duitscher hulpvaardig haar zijn ondersteuning aan.

Met een « dank u, mijnheer » wees zij hem innemend vriendelijk af. « Uw hulp kan ik missen. Aanschouwen zult ge, hoe een jong Belgisch meisje weet te sterven. »

Naar de plaats der uitvoering stapte ze gewond. Ze groette den aalmoezenier, den officier, de soldaten....

En zonder de minste aarzeling, met een aangezicht en een blik schitterend van vertrouwen en liefde, plaatste zij zich vóór het peloton.

Met een blindadoek in de hand, kwam een soldaat naar haar toegestapt. Gabrielle weigerde dien.

De soldaat poogde geweld te gebruiken. Met kracht wierp ze hem terug.

« Erbieuig ten minste den laatsten wensch eener vrouw die terechtgesteld worat », sprak ze onweerstaanbaar krachtig.

En terwijl de officier vuur beveelt, klinkt het nog :

« Vive la Belgique! Vive le... »

Gabrielle Petit was gestorven....

Zij werd op de Nationale Schietbaan begraven.

Meer dan drie jaar later, Dinsdag 27 Mei 1919, werd het lijk ontgraven.

Men nam het stonenhke overblijfsel uit den langen blauwen mantel en wikkelde het in een met kanten afgezoomd dooskleed.

Donderdag 29 Mei, op O. L. H. Hemelvaartdag, werd Gabrielle, tegelijkertijd met twee andere gesnilderaen, Mathieu Bouzon en Aimé Smeskens, eensgezind door 't gansche volk vereerd, te Evere een waarzige rustplaats bezorgd.

Onze Koningin kwam ze groeten, met eigen hand het ridderkruis der Leopoldasorde aan de lijkbaar vastnecutend. Hoofdminister Delacroix noemde Gabrielle Petit « Nationale Heldin. » (1)

* * *

Een geweldig proces was ook dat van Parenté en konsoorten.

De bomaanval op de Zeppelinloods van Evere zette de Duitse politie aan naar spionnenjacht te verscherpen en zulks leidde tot het groote proces « de zaak Parenté » of « de zaak der telegraasten ».

Het proces had plaats in den Senaat van 2 tot 6 Mei 1916. Er waren 36 beschuldigaen. Stoeber was auditeur.

Men had een groote organisatie ontdekt, die bespiegeling areet op de spoorwegen, de bruggen, vliegpleinen, aan de kust, te Antwerpen, kortom die over het gansche land verspreid was. En men dankte die aktie aan de brigade der telegraasten. Aan het hoofd stonden Parenté, Lelievre en Devalériola.

(1) Bewerkt naar: « Enfance, jeunesse et martyre de Gabrielle Petit. » en « Gabrielle Petit » door G. Gabriel.



Lenoir.

Charles Parenté was geboren te Bouillon in 1878 en beambte bij de telegrafie. Hij was verstandig, sprak gemakkelijk, en kende geen vrees.

In 't begin van den oorlog was hij koerier tusschen het hoofd-kwartier van Antwerpen en sommige ministerieele bestuurders, te Brussel gebleven.

Na den val van Antwerpen bleef hij in bezet België, maar den 31st December 1914 trok hij met Devalériola over de Hollandsche grens en begaf zich naar Le Hâvre.

Half Januari was Parenté te Duinkerke. Daar zag hij een soldaat, een vrouw en een kind door een vliegerbom verpletterd worden. Dat tooneel maakte een diepen indruk op hem, en ter rechtszitting verklaarde Parenté, dat het een der beweegredenen was tot zijn arbeid voor het land.

Parenté keerde met zekeren Tilmont naar België terug.

In Mei 1915 begon hij pas aan spionnage. Eerst had hij geaarzeld uit vrees gefusilleerd te worden. Eens in den dienst, werd hij er de ziel van en breidde het werk uit.

Arthur Devalériola was een ambtenaar, die op de kongressen van staatspersoneel steeds de zaak van de kleineren verdedigde.

Hij was van Antwerpen, 36 jaar, gehuwd en vader van twee kinderen. Hij weerde zich dapper bij de ondervraging.

Louis Lefèvre had tot stelsel aangenomen alles te loochenen teneinde niemand te verraden, al was hij zelf overtuigd, dat hij sterven moest.

De auditeur vroeg hem, of hij eindelijk zou bekennen.

« Ik heb niets te bekennen. Ik weet niet, wat men mij verwijt. Ik heb me nooit met iets anders bezig gehouden, dan met mijn steenkoolhandel. »

Men konfronteerde hem met een getuige, aan wien hij dikwijls rapporten overgegeven had. —

« Ik ken dien mijnheer niet », zei Lefèvre.

« Gij verdedigt u dwaas! » riep de auditeur.

« Misschien kent die mijnheer mij, maar ik ken hem niet. »

Parenté moest bekennen, dat hij van Lefèvre stukken kreeg.

« Dat is niet waar », beweerde de beschuldigde.

Een gevangene, die zelfmoord pleegde, liet een stuk na, waarin van Lefèvre sprake was als van een spionnage-chef.

« Die man kan zich vergist hebben », merkte Lefèvre op.

In dit stuk stond ook :

« Ik moest mijn verslagen aan Jean overgeven. »

« Gij zijt Jean », zei de auditeur.

« Ik ben nooit Jean geweest, ik heet Lefèvre. »

Een koerier verscheen. Hij bekende, dat Lefèvre « Jean » als oorlogsnaam had en hij moest van hem brieven overnemen.

Lefèvre bleef onbewogen.

« Ik heb dien heer nooit gezien », verzekerde hij.

« In uwe vulpen was bijzondere inkt », zei de auditeur.

« Mijn vulpen was ledig. »

En zoo hield Lefèvre vol.

Een andere aangehoudene, Gerard Hubert, had bij de instruktie alles ontkend, om niemand in gevaar te brengen, maar daar anderen alles vertelden, kon hij op de rechtszitting ook spreken.

Hij was koerier voor Noord-Frankrijk. Parenté gaf hem een brief van minister Segers, waarin deze verzocht de vliegpleinen van Noord-Frankrijk na te gaan.

En zoo werd de een na den ander verhoord.

De voornaamste getuige was luitenant Schwermer, een handelaar in vredestijd.

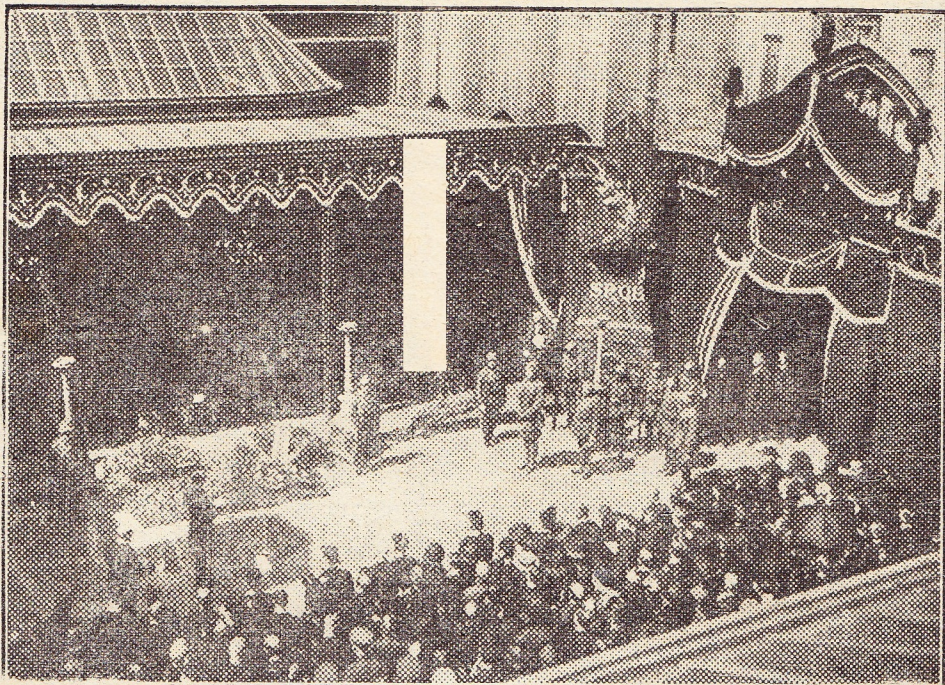
Met buitengewoon geduld en veel doorzicht had hij deze reusachtige zaak onderzocht.

Als belooning werd hij bevorderd en voor zijn kontra-spionnage naar Holland gestuurd.

De krijgsgauditeur wenschte hem natuurlijk geluk. Dan wees hij op de gevaren der spionnage voor het Duitsche leger. De bezetter had al de weerbare Belgen naar concentratiekampen kunnen brengen en de Engelschen zouden het wel gedaan hebben, beweerde hij, en hij vond het naar zijn Pruisische opvattingen, laf, dat onze landgenooten van die begunstiging misbruik maakten, om verraad te plegen.

Over het laffe van den Duitschen inval in een vreedzaam land, zweeg de man.

Hij sleepte er voortdurend de Engelschen bij; deze zouden zooveel geduld niet getoond hebben, om dit alles te onderzoeken, maar dadelijk de verdachten doodgeschoten of opgehangen heb-



De lijken der Brusselsche gefusilleerden op het stadhuis. Burgemeester Max spreekt eene redevoering uit.

ben; hij herinnerde aan de concentratiekampen in Transvaal.

Daarna hoorde hij ministers en hooge ambtenaars, die veilig aan de andere zijde van de grens waren en ondergeschikten en kleinen in den dood joegen.

Toch erkende hij vaderlandsliefde bij de beschuldigten, maar hij had die ook en deze dwong hem strenge straffen te eischen.

Parenté noemde hij een trouwen soldaat, die zijn land diende, maar toch vroeg hij de doodstraf voor hem.

Eveneens tegen Devalériola, daarna tegen Lefèvre, Strale, die in Namen en Luxemburg spionage dreef, eveneens tegen Delveau, Hubert, Fisch, Krické, die in Vlaanderen werkte, Bastiaensen, den verspieder van het vliegekamp van Berchem, Deblander, die in Noord-Frankrijk zijn taak vervulde, Dallemagne, die Luik en Namen voor zijn rekening had, Mathieu Dejarlin, koeier en waarnemer.

De verdediging deed haar best en betoogde, dat al de mannen aan zedelijken dwang gehoorzaam hadden.

Mr Braffort vroeg na zijn pleidooi eenige woorden te mogen richten tegen de beschuldigten, om zijn bewondering uit te drukken voor al hun toewijding, waarvoor gansch België zich buigen zou. Het werd hem geweigerd.

De beschuldigten mochten dan ook zeggen, wat zij op het hart hadden.

Parenté herinnerde aan de woorden van den auditeur, die hem een trouw soldaat had genoemd.

« Dan heeft hij het recht niet mij te fusilleren », zei hij. « In geen enkel beschaafd land wordt een vijandelijke soldaat neergeschoten. »

Verder herinnerde hij er aan, hoe hij in een vorige zitting in slaap was gevallen.

« Dat bewijst, hoe gerust mijn geweten is. Niet ieder kan inslapen, als hij weet, dat men tegen hem de doodstraf eischt. »

Verder protesteerde hij tegen de wijze van hun aanhouding: men had uitdagingsagenten gebruikt. Hij ontkende dat hij overste was. Allen hadden dezelfde rechten en dezelfde plichten.

« Ik heb de volle waarheid gezegd. Ik heb geen geld verdiend. Wij zijn geen huurlingen, maar staatsagenten, betaald voor onzen arbeid. »

Hij eindigde aldus:

« Ik sta hier als reeds met een voet in 't graf. Een stervende liegt niet. Ik ben alleen in den dienst van mijnheer Segers geweest. Ik ontken niet, diensten bewezen te hebben, maar had de zedelijke verplichting mijn oversten te gehoorzamen. »

Lefèvre sprak nu, maar niet over de zaak zelve. Hij dankte den advokaat, al had hij hem niet verstaan. Hij vond het een misdad mensch ter dood te brengen, nu er reeds zooveel op het slagveld stierven.

Ook Delveau wees er op, dat hij als beëdigd agent zijn plicht had gedaan.

Hubert sprak in denzelfden zin.

Flippen: « Ik blik u in volle gelaat en zeg u, dat ik nooit spionage gedaan heb. Gij kunt met mij doen, wat ge wilt. »

Dallemagne: « Ik had maar een doel, mijn land te dienen. Als men geld aangeboden had, zou ik geweigerd hebben. Gij kunt rekening houden van mijn 62 jaren, mijn trouw en dapperheid. »

* * *

Na de pleidooien ontsnaptten aan het doods vonnis: Strale, Delveau, Bastiaensen, en Dejardin.

Werden terechtgesteld: Parenté, Lefèvre, Krické.

Van de anderen veranderde men het vonnis in levenslangen dwangarbeid.

Ziehier de lijst der uitspraken:

1. Ch. Parenté, Brussel: Dood. — 2. A. Delvalériola, Berchem Sint-Agatha: Dood. — 3. Louis Lefèvre, La Louvière: Dood. — 4. J. B. Strale, Elsené: Levenslange dwangarbeid. — 5. Louis Delveau, Sint-Gilles: Levenslange dwangarbeid. — 6. Gerard Hubert, Brussel: Dood. — 7. Ernest Materne, Luik: 15 jaar. — 8. Theodoor Fisch, Mechelen: Dood. — 9. Prosper Krické, Gent: Dood. — 10. Martin Bastiaensen, Molenbeek: 15 jaar. — 11. Guillaume Verest, Laken: Levenslange dwangarbeid. — 12. Jan-Jos. Jacobs, St-Stevens-Woluwe: Levenslange dwangarbeid. — 13. Adelin Serwy, Schaarbeek: Levenslange dwangarbeid. — 14. Jules Deblander, Nimy: Dood. — 15. Ernest Laurent, Maubeuge: 10 jaar. — 16. Gust. Dallemagne, Luik: Dood. — 17. Pieter Menalda, Schaarbeek: Vrijspraak. — 18. Jules Van de Kerckhove, Brussel: 3 maanden. — 19. Jacques Vermetten, Sint-Gilles: 15 jaar. — 20. Modeste De Schrepper, Schaarbeek: 10 jaar. — 21. I. R. Jacobs, Vosselaar: 15 jaar. — 22. Etienne Delcœur, Maubeuge: 10 jaar. — 23. Mathieu Dejardin, Schaarbeek: Levenslange dwangarbeid. — 24. Cornille Coossens, Schaarbeek: 3 jaar. — 25. Jules De Ridder, Turnhout: 12 jaar. — 26. Ant. Van Jiemt, Turnhout: Vrijspraak. — 27. Constant Kets, Turnhout: 2 jaar. — 28. Jos. Lauwers, Turnhout: 1 jaar. — 29. Jos. Peger, Turnhout: 1 jaar. — 30. Louis Jacobs, Vosselaar: 10 jaar. — 31. Antoon Lechat, Nimy: Dood. — 32. Ernest Eyrtart, Bergen: Levenslange dwangarbeid. — 33. Arthur Bastin, Hasselt: 10 jaar. — 34. Odon Houbaile, Brussel: 10 jaar. — 35. Fred. Leemans, Weelde: 10 jaar. — 36. Chr. Flippin, Sint-Gilles: 6 maanden. — 37. Ch. Moulart, Molenbeek: Vrijspraak. (1)

* * *

Dit proces wekte door 't gansche land diene ontroering en veel werd er gedaan om genade voor de veroordeelden te verkrijgen.

't Lag niet aan den auditeur Stoeber dat verscheidene doodvonnissen gewijzigd werden.

Den 14^e Mei bekrachtigde de gouverneur het doodsvonnis van Parenté, Lefèvre en Krické.

Den 16^e om 9 uur 's morgens, werd het vonnis voltrokken. Lefèvre verkreeg dat zijn vrouw de laatste uren van den avond bij hem doorbrengen mocht. Ook Parenté had nog een aangrijpende ontmoeting met zijn geliefden en Krické omhelsde voor het laatst zijn achttienjarige dochter, die den volgenden morgen weeze zou zijn.

Te middernacht schreef Lefèvre nog een brief aan zijn vrouw. Daarin leest men o.m.:

« Ha, welk een barbaarsheid, welk een misdaad, twee wezens als wij te scheiden. Maar troost u, Goddelijke Engel, zeg bij u zelf, dat ik als een dappere sterf. 't Is het noodlot, 't is de bestemming, het uur is daar. Als ik niet door hen gedood werd, zou ik misschien morgen door een ongeluk sterven.

En dan, geliefd vrouwtje, wie ik zoo vergifenis vraag voor de droefheid, welke ik u aandoe, bedenk, dat ik soldaat en reeds lang dood had kunnen zijn, zonder dat gij het recht zoudt hebben te protesteeren.

Maar daar zou ik een geweer gehad hebben, om mij te verdedigen, terwijl ik me hier moet laten dooden zonder iets te zeggen.

Uw man offert zich voor anderen. 't Is verschrikkelijk, maar 't is zoo!

Gij zult u als de vrouw van een soldaat beschouwen en daarover fier zijn. Ik vertrek moedig, maar met verscheurde ziel, het hart aan flarden, het lichaam gefolterd. Ik had toch zoo veel hoop en heb er nog. Eenige uren.... en het vreeselijk einde.

Ik zegen u en, zoo er een Hemel is, zullen wij er elkaar terug vinden, want gij zijt een Engel.

Ik omhels u duizend en duizend maal en nog en altijd...

Vaarfwel, dierbare, vaarfwel. »

Uw bedroefde Omer.

Om 5 uur stierven deze drie helden-martelaars.

* * *

Na het proces der telegrafisten had men dat van de spoorwegambtenaren (19 en 20 Juli 1916); de zaak Colson en konsoorten, welke afgehandeld werd in de zaal der Kamer van volksvertegenwoordigers.

Er waren twintig beschuldigten. Colson was onder-statieoverste te Ottignies. Zijn hardnekkige medewerker was de 59 jarige Arthur Roland, statieoverste te Schaarbeek. Deze dienst ging vooral het verkeer op de spoorwegen na.

Victor Deblocc, onder-statieoverste te Ath ging de treinen na op de lijn Brussel-Doornik en Brussel-Bergen.

De machinist Louis Hansenne vervoerde rapporten, de postbeambte Desiré Dufrasne van Ottignies controleerde de lijn van Namen, soms samen met zijn vrouw.

Arthur Roland hield zich op de hoogte van het verkeer langs Schaarbeek; zijn dochter Nelly hielp hem. Elke week verzond Roland een verslag van zestig kolom en ontving daarvoor, 20

(1) Dit hoofdstuk is vooral bewerkt naar het merkwaardig boek van een der verdedigers: « Devant les conseils de guerre allemands » door Sadi Kirschen.

tot 150 frank per maand, zoo men niet vergat hem te betalen.

Treurig, was het hoe Belgen hier tegen de moedige mannen kwamen getuigen... en verdraden.

Stoeber was weer auditeur. Van hoeveel burgers eischte hij als een begeerige beul het hoofd!

Colson, Roland en Dufrasne, de drie hoofdpersonen, namen moedig de verantwoordelijkheid van hun daden.

Colson verklaarde, dat hij nooit een centiem had verdiend. Hij betoogde alleen gehandeld te hebben uit liefde voor zijn land. Fier stond hij voor zijn rechters.

De lijst der uitspraken was de volgende :

1. Adelin Colson, ter dood (vonnis uitgevoerd). — 2. Emile Lefort, 15 jaar. — 3. Arthur Roland, doodstraf (uitgevoerd). — 4. Zijn dochter Nelly, 10 jaar. — 5. Victor Debloq, doodstraf (begenadigd). — 6. Desiré Dufrasne, doodstraf (uitgevoerd). — 7. Zijn vrouw, 10 jaar. — 8. August Thomas, konciërge te Brussel, 15 jaar. — 9. Pierre d'Herdt, politieofficier, Brussel, 15 jaar. — 10. J. L. Hansenne, machinist, ter dood (begenadigd). — 11. Ant. Wolf, koetsier, Brussel, 15 jaar. Verder werden straffen uitgesproken van 10 jaar en minder.

* * *

Het werk van de spoorweg-ambtenaren werd voortgezet door de postboden en zoo had men op 29 en 30 Augustus, het proces Mus en konsoorten (zaal van den Senaat).

Er waren dertien beschuldigten. De rechters waren dezelfde van 't vorige proces, jonge officieren, echte Pruisische militairen, die een menschenleven weinig telden.

De zitting had plaats met gesloten deuren; de overheid achtte het ongewenscht Duitsche soldaten en ambtenaren het schouwspel te geven van burgers, die tegen officieren fiere taal voerden; bovendien kregen die soldaten andere indrukken en velen voelden sympathie voor de beschuldigten, de Belgische vaderlanders.

Belgen mochten natuurlijk nooit op de zittingen aanwezig zijn.

Louis Neyts was in dit proces de hoofdperson; hij was trieur op de post, 36 jaar oud en vader van een gezin. Hij was altijd een ambtenaar geweest, die het volle vertrouwen van zijn oversten genoot, en slechts zijn plicht kende. Hij was de ziel van de postboden, die weigerden onder het Duitsche regiem te werken.

De dienst had vooral tot taak evenals de vorige, den loop der treinen na te gaan.

De beschuldigten hielden zich waardig, fier verklarend voor hun land gehandeld te hebben.

Zoo hoorde men François Mus, Leon Jacquet, Louis Neyts, Jules Chaway, J. B. Corbisier, Jacques Demey, Evariste Boeyens, Leon Deloge, Ed. Dambroise, Frans Vergauwen, de priester Truyens, Amandine Proost en Armand Gilles (statieoverste van Leuven).

Stoeber eischte tegen negen beschuldigten de

doodstraf. De advokaten Kirschen, Braffort en Th. Braun, verdedigden de beklaagden harts-tochtelijk.

Neyts sprak een aangrijpend woord: « Ik betreur niets », zei hij, « en moest ik het opnieuw beginnen, ik zou het doen. Ik volgde de onder-richtingen van mijn minister. Mijnheeren, ik vraag u niets voor mij, maar ik vraag vergiffenis voor allen, die ik meegesleept heb; ik ben het slachtoffer geweest van een uitdagingsofent. Ik ben tegen den oorlog, wie dezen ook uitlokt: 't is niet de haat voor Duitschland, die mij deed handelen. Als een land lijdt, lijden ook al zijn kinderen.

Velen der onzen sterven aan het front; ik vraag slechts ook te mogen sterven, men kan eveneens achter het front zijn land dienen. Ik vraag geen gerade, maar smeeik mijn verdediger, zich te bekommeren over mijn vrouw en het onderwijs van mijn dochter. »

Uit de gevangenis van Sint-Gilles schreef hij nog aan zijn advokaat, Mr. Kirschen:

« Laat mij toe u te zeeën, dat mijn grootste verdriet tijdens mijn hechtenis was, te vernemen, dat mijn vrouw en kind op het punt stonden, uit hun woning gezet te worden.

Ik wensch, dat zij niet aan hun lot overgelaten zullen worden.

Vertrouwend op uw welwillendheid, gelukkig over den volbrachten plicht, val ik met de voldoening getrouwd te zijn oebleven aan mijn beginselen, God, Koning, Wet en Vrijheid. » (1)

Het vonnis werd uitgesproken. Het was hard. Men zag, dat de bezetter zwaar treffen wilde, hij wiens rechthank toch on onrecht steunde.

1. François Mus, Brussel: Dood. — 2. Léon Jacquet, Brussel: Dood. — 3. Louis Neyts, Brussel: Dood. — 4. Jules Chaway, Vorst: Levenslange dwangarbeid. — 5. J. B. Corbisier, Elsene: Dood. — 6. Jacques Demey, Brussel: Levenslange dwangarbeid. — 7. Evarist Boeyens, Charleroi: Levenslange dwangarbeid. — 8. Leon Deloge, Jumet: 15 jaar. — 9. Edm. Dambroise, Ottignies: Levenslange dwangarbeid. — 10. Frans Vergauwen, Antwerpen: Buiten zaak. — 11. Priester Eugeen Truyens, Brussel: Vrijpraak. — 12. Amandine Proost, Brussel: 10 jaar. — 13. Arm. Gillis, Leuven: Levenslange dwangarbeid.

Het vonnis van Neyts, Corbisier en Mus werd op den morgen van 4 September voltrokken. Jacquet stierf 24 uur later. Hij huwde in extremis mejuffer Proost.

* * *

De volksvertegenwoordiger Buyl had ook een spionnaagedienst ingericht.

Daartoe behoorde de heer I enoir, wiens aanhouding en dood wij reeds meldten.

Arthur Dubois, hoofdtreinwachter, richtte dan den dienst opnieuw in, met de hulp van medewerkers als Coppejans, te Schaarbeek, Blainpain, herbergier op den hoek der Trier- en Mon-

(1) Naar het reeds aangehaald werk van Mr. Kirschen.



ONZE GEFUSIELEERDEN

1. Alexander Franck. — 2. Edmond Mariën. — 3. Jozef Baeckelmans.
4. Hendrik-Jozef Jespers. — 5. Eerw. heer Felix-Hendrik Moons. — 6. August Naelaerts.
7. Pieter Hoogerheide. — 8. Frans Vergauwen.
9. Jacob-Jozef Leroy. — 10. Theophiel-Camiel Maes. — 11. Lodewijk D'Heldt.



ONZE GEFUSILLEERDEN

12. Jozef Loncke. — 13. Leo De Looze. — 14. Arthur-Ferdinand Boel. — 15. Adolf Van Hecke.
16. Arthur Wattiez. — 17. Leon Parant. — 18. Jean-Baptiste De Ridder.
19. Henri-Frans Derloo. — 20. Kamiel-Frederik Van Buynder. — 21. Aimé-Theodoor Smeekens.
22. August-Jan Hofman. — 23. Hendrik van Bergen.

toyerstraat, Duquesne, hoofdtreinwachter te Monceau-sur-Sambre.

Een der koeriers was Dustin, bijgenaamd het « kruikske »; de op zijn papier geschreven rapporten werden in den dubbelen wand van een koffiebuis gesoldeerd door een loodgieter; als werkmán verkleed begaf Dustin zich dan met zijn « kruikje » naar de grens. Dustin werd aangehouden, maar men vond niets bij hem; toch stuurde men hem naar Duitschland. De heer Van Mierlo, hoofdingenieur der slaapwagens van Oostende, liet verslagen van ginder in een sleutel overbrengen. M. Kusters, dienstdoend burgemeester van Reckheim (Limburg), wist ook menig verslag over de grens te krijgen.

De Duitschers waren den dienst op het spoor en hielden Kusters en Dubois aan. Andere medewerkers ondergingen hetzelfde lot: Conpejans, Blanpain, Chantraine, stoker in de Zuidstatie, een zuster van Kusters en haar man, Merckx, een andere zuster van Kusters, Philippart, Wevekens, en Goossens.

Tevelijktijd ontdekte men twee andere diensten, die min of meer samen werkten en in 't geheel hield men 62 personen aan, die te Hasselt ongesloten werden, waar ook het proces gevoerd werd.

In September 1916 werden 17 doodvonnissen uitgesproken: vier werden bekrachtigd: Dubois, Kusters, Wanters en Massart.

De heer Buyl bleef vrij: hij werd de « patroon » genoemd, en de Duitschers wisten er iets van, want zij boden Dubois het behoud van zijn leven aan, zoo hij den « patroon » noemde. Dubois weigerde hardnekkig.

Den avond voor zijn terechtstelling, zei Dubois in zijn cel tot zijn medegevangene Lheureux:

« Als de oorlog uit is en gij vrij zult zijn, ga dan aan M. Buyl zeggen, dat ik geweerd heb zijn naam te noemen en ik als belooning voor mijn stilzwijgendheid slechts één ding vraag: dat hij voor de toekomst van mijn dochtertje zorg!»

Dubois werd den 1st December gefusilleerd.

Kusters stierf reeds een maand vroeger. Men had den ongelukkige gemarteld, om hem tot spreken te dwingen, maar te vergeefs.

's Avonds te voren schreef hij aan zijn familie een brief, waarin hij getuigenis aflegde van zijn Christelijke gevoelens en gelatenheid in zijn lot. Men leest er onder meer deze zinnen in:

« Ik heb aan God gevraagd en ben verhoord geworden: dat Zijn heilige wil steeds geschiede. Steeds was het mijn vurige wensch mijn bloed voor mijn geliefd vaderland te vergieten, als martelaar te sterven, teneinde ook mijn ziel te redden en eeuwig van het Hemelsch geluk te genieten. Daarom, ween toch niet, wees getroost, en fier over uw zoon en broeder, die slechts voor enkele uren meer tot deze wereld behoort.»

Verder schrijft hij nog: « Groot is mijn vreugde als martelaar te kunnen sterven. Ik roep u allen een laatste vaarwel toe tot in de eeuwigheid. Omheils een laatste maal voor mij de kinderen Albertine, Pieter en Cornelus: dat God hen zegene!

Vaarwel tot in de eeuwigheid! Hoera, hoera!»

De oude vader van den veroordeelde, waarvan een zoon aan het front, een gevangene in Duitschland was en die nog twee dochters tot gevangenisstraf zag veroordeelen, stierf van verdriet.

* * *

De bloedige lijst werd steeds maar langer. Op 12, 13 en 14 Juni 1917 kwam het proces Kugé voor.

Kugé was een horlogemaker, oorspronkelijk Duitscher, maar Belg door optie, die groote diensten bewees aan het vaderland zijner keuze. Hij was soldaat bij het 19^e linie, doch bleef hier achter na Antwerpens val. Na de aanhouding van Mus bestuurde hij een spionnagedienst. Hij was belast met Brussel en Brabant, Genevois met de zone Charleroi-Thuin, Jules Descamps met die van Philippeville-Chimay-Givet, Boiteux met Leuven-Aarschot-Mechelen.

Kugé verzamelde de rapporten in het huis van Lucien Descamps, Leuvensche steenweg, 44, Brussel, en verzond ze naar Holland.

Albert Deblois, bediende aan het station van Schaarbeek, had dit station voor zijn rekening. Er waren nog andere beschuldigten, onder meer Frans Vergauwen, schrijnwerker te Antwerpen en Charles Leon Debaut, veldwachter te Bergen, die beiden reeds in 't proces Mus gewikkeld waren geweest, verder J. B. Corbeel, leurdier te Antwerpen.

Tegen Vergauwen had de auditeur een haat.

De Antwerpenaar verklaarde:

« Ik ben smokkelaar en heb een menigte menschen over de grens geholpen, en brieven overgebracht en geld, maar ik ben geen spion. 't Kan zijn, dat er onder mijn brieven waren, die met spionage te doen hadden, dat weet ik niet.»

« Corbeel », vervolgde hij op een vraag, « deed ook niet aan spionage, maar was mijn verkennet.»

Er was een vrouw, die Corbeel beschuldigde; de auditeur had haar als zoogenaamd « schaa » gebruikt, door haar in de gevangenis bij andere aangehouden en te zetten om deze uit te hooren. Te verachtelijker was haar rol, daar haar eigen man gefusilleerd was.

De auditeur kon de openhartigheid van Vergauwen niet verdragen en zei hoonend:

« Uw houding is niet moedig. Zoudt ge dan een lafaard zijn? »

Vergauwen sprong op.

« Een lafaard », zei hij. « Iemand, die als ik twintig maal de grens overschreden heeft is van niets bang, zelfs niet van den dood. Ik heb den dood dikwijls nabij mij gevoeld, meer dan een van u misschien. Maar die vrouw liegt! Ik heb uw soldaten omgekocht, honderd frank voor een volwassene en vijftig voor een kind.»

Toen de auditeur toch volhield, dat Vergauwen spionage deed, ging deze zitten en haalde de schouders op.

Het proces duurde tot 14 Juni 1917.

De uitspraken waren weer streng. Tegenover de hardnekkigheid der diensten, wilde de be-

zetter blijkbaar die van het gerecht plaatsen... het gerecht van Duitsche officieren, wier aanwezigheid hier alleen reeds een onrecht was.

Ziehier de voornaamste vonnissen :

1. Georges Kugé, Brussel : Dood. — 2. Jules Descamps, Brussel : Dood. — 3. Lucien Descamps, Sint-Joost-ten-Noode : Dood. — 4. Mme Lucien Descamps, Sint-Joost-ten-Noode : 15 jaar. — 5. Patrice Grammet, Molenbeek : 15 jaar. — 6. Albert Deblois, Molenbeek : Dood. — 7. Frans Vergauwen, Antwerpen : Dood. — 8. Georges Genard, Bouge bij Namen : Levenslange dwangarbeid. — 9. Mme Georges Genard, Bouge bij Namen : 10 jaar. — 10. J. B. Corbeel, Antwerpen : 10 jaar. — 11. Leon Boiteux, Bousu bij Walcourt : Dood. — 12. Wwe Emile Masson, Sint-Gilles : 10 jaar. — 13. Emile Denris, Brussel : 10 jaar. — 14. Ferd. Dupont, Sint-Gilles : 10 jaar. — 15. Ch. Leon Dehaut, Bergen : Dood.

Het vonnis werd voltrokken voor Kugé, Jules Descamps, Lucien Descamps, Vergauwen en Boiteux.

Toen Mr Kirschen Stoeber in een partikulier gesprek nog het lot van Vergauwen aanbevoel, riep de auditeur brutaal « Neen ! » Hij voegde er bij, dat Vergauwen gefusilleerd zou worden.

De martelaars vielen in de Nationale Schietbaan den 24ⁿ Juni 1917.

* * *

Den 7ⁿ April 1916 vond men in de Artanstraat te Schaarbeek het lijk van een man, die door revolverschoten gedood was. Het was het lichaam van zekeren Neels.

Ziehier, hoe het drama ontstond.

Maurice Neels, de zoon van een gepensioneerd majoor, ook wel Neels de Rode genoemd, naar den naam zijner vrouw Oppenheimer Rode, was een slecht befaamde jongeling.

Hij trad in dienst der Duitschers. Hij kwam in betrekking met zekeren Louis Bril, 27 jaar oud, een verstandig, flink ontwikkeld man, die zijn vaderland wilde dienen. Voor den oorlog was hij hotelmeester te Parijs en nu woonde hij bij zijn schoonbroeder, die een hotel had in de Koolmarktstraat te Brussel.

Hij ook wilde naar het front, waar hij twee broeders had, maar zijn zuster weerhield hem, zeggend, dat ze hem noodig had in het hotel, daar haar voornaamste bediende ook voor den legerdienst opgeroepen was.

Toch wilde hij later vertrekken, en men wees hem Neels als een goeden gids aan, om over de grens te vluchten.

Hij bezocht Neels op de Claeslaan, maar kreeg dadelijk achterdocht.

Hij zou nader onderzoeken met wat voor een man hij te doen had en vroeg daarover inlichtingen aan Neels gebuur, den gepensioneerden kolonel Alfred Betrancourt. Deze vertelde hem, dat de zoogenaamde gids voortdurend bezoek van Duitschers kreeg en uit een raam van de woning kon Bril zich daarvan zelf overtuigen.

Bril huiverde bij de gedachte, wat al ongelukken de verrader kon bewerken en sprak hierover met twee vrienden.

Ze smeedden het plan hem onschadelijk te maken. Intusschen vernamen ze hoe Neels den zoon van den politie-inspecteur, Gaston Guillaume aan de Duitschers overleverde, onder voorwendsel hem naar de grens te geleiden.

En toen Bril vernam, dat Neels hem nu beschuldigde bij Belgen zelf in dienst der Duitschers te staan, was de maat vol.

Bril ging nu Neels na en volgde hem een gansch den dag, zag hem bij de Duitsche politie in de Berlaimontstraat binnen treden, dan met een jonge vrouw wandelen. 's Avonds bezocht hij met deze de koffiehuisen.

Een vriend, Leclercq, voegde zich bij Bril. Samen bespieden ze dien avond het paar. Dit nam de laatste tram naar Schaarbeek. Bril en Leclercq deden hetzelfde en stapten op dezelfde plaats af. Neels bracht de vrouw naar haar woning en ging dan naar huis. In de Artanstraat stond Bril voor Neels. Een korte woordenwisseling en Neels dreigde met een revolver, maar Bril was hem voor.

Twee revolverschoten en Neels stortte neer. Een bewoner opende zijn venster en zag twee personen vluchten.

Het lijk bleef daar liggen. Wat later struikelde een voorbijganger er over en ging de politie waarschuwen. Men bracht den doode naar het bureel van de Radiumstraat.

's Morgens kwam Bril bij zijn vriendin en vertelde haar alles. Nu kwam de reactie na al de opwinding en vier dagen en nachten bleef hij koortsig gejaagd.

Dan besloot hij de grens over te trekken, maar eerst zou hij alles aan kolonel Betrancourt gaan vertellen.

De Duitsche politie nam het onderzoek van de Beleische over en was woedend, omdat deze door de op het lijk gevonden papieren wist, welke rol Neels vervuld had.

De Duitschers kwamen te weten, dat kolonel Betrancourt een vijand van Neels was en zij hielden hem en zijn vrouw aan en lieten zijn woning bewaken.

En daar kwam nu Bril en viel in den strik. Bril was als verstomd. Men voerde hem naar Sint-Gilles. Daar zette men een schaaap bij hem, na hem eerst ondervraagd en daarbij mishandeld te hebben, zelfs met vuistslagen in het gelaat.

De ongelukkige was ziek, kreeg koorts en ijde over het gebeurde. Zijn verraderlijke medegvangene vertelde alles over.

Tegelijk met Bril zouden vervolgd worden zijn vriend Leclercq, die het drama bijwoonde en diens vader, verder kolonel Betrancourt en zijn vrouw, zekere Portmans, ook een kameraad en de politieofficier Dexters, die het lijk onderzocht had.

De zaak kwam den 8ⁿ Februari 1916 voor.

Mr Kirschen had gevraagd Bril te mogen verdedigen. Het werd hem geweigerd.

De auditeur zei hem, dat dit het gevolg was van een artikel uit de « Echo Belge », in Holland verschijnend, waarin men schreef dat zich in België een zwarte bende gevormd had om alle verraders te doden, en het parket alle stukken



Overbrenging van de Luikse gefusilleerden van de Chartreuse naar de begraafplaats.

van Neels gefotografeerd en die foto's naar Holland ges'uurd had. Verder stond er schimp in tegen de Duitsche barbaren.

En nu had de gouverneur von Sauberzweig gezegd :

« Welnu, als we toch barbaren zijn, zullen we zonder Belgen die zaak afhandelen. »

Mr Kirschen betoogde aan den auditeur Stoeber, dat de houding van journalisten in 't buitenland toch geen reden was om iemand voor 't gerecht van zijn verdediger te berooven, maar niets hielp en geen Belgisch advocaat mocht in de Schoutzaal verschijnen.

Zeet bezwarend voor Bril was de uitroep van zijn vriend Leclercq, hoe oprecht ook :

« Wat we gedaan hebben is zeer goed en we betreuren het niet. »

Dat was de bekentenis van het vooraf beraamen der daad.

Den 9^{en} beraadslaagde de rechtbank en den 10^{en} velde ze het vonnis :

Bril: ter dood; Leclercq zoon, tien jaar dwangarbeid; Leclercq vader, vijf jaar dwangarbeid om niet genoeg op zijn zoon gelet te hebben; Portmans, zes maanden gevangenis, om niet naar het meldambt te komen; Dexters, een jaar; de kolonel twee maanden en zijn vrouw een maand.

Reeds voor de uitspraak vreesde Kirschen het ergste voor Bril en zette de familie aan voor invloed te zorgen, om den jongen man te redden.

De pauselijke nuncius beloofde naar generaal von Bissing een nota te zenden, en vroeg dat men haastig een genadeverzoek zou opstellen.

Mr Kirschen deed dit en liet het door Brils zuster naar den nuncius brengen, deze liet antwoorden, dat zij het zelf aan generaal von Bissing moest overgeven en hij er zich niet mee

kon belasten; hij schreef op den omslag « zeer dringend » maar zonder handteekening.

Dat was den 10^{en}. Mevrouw del Bono, de zuster van den veroordeelde, kwam met dit nieuws bij Mr Kirschen terug.

Deze zond haar naar den nuncius weer, haar aanradend niet heen te gaan, zonder de belofte, dat hij iets voor haar broeder zou doen.

De nuncius las het genadeverzoek en schreef er bij dat de familie Bril belangstelling verdiende, daar ze reeds een zoon in den oorlog had verloren. Hij zei, niets verder te kunnen doen en gaf het stuk aan de arme vrouw terug.

Deze liep nu naar markies de Villalobar, den Spaanschen gezant.

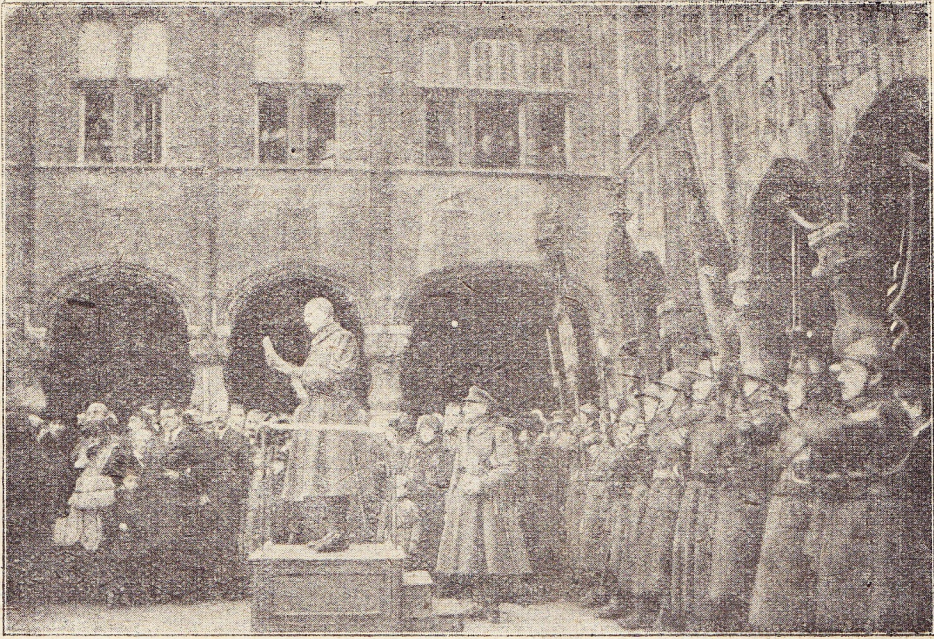
De Villalobar verklaarde, dat de invloed van den nuncius veel grooter was dan de zijne en zijn bemiddeling nooit de waarde hebben kon van hetgeen de eerste reeds had gedaan.

Terug naar Mr Kirschen. Deze riep nu de hulp in van den heer Errera, hoogleeraar van recht aan de Brusselsche hoogeschool.

't Was nu al tien uur. En men had gehoord, dat de aalmoezenier reeds naar de cel van Bril gegaan was en vreesde dus dat de ongelukkige dien nacht terechtgesteld zou worden.

De heer Errera liep naar den Amerikaanschen gezant Brand Whitlock; deze gaf hem een woord voor baron von der Lancken; die telefoneerde naar den gouverneur-generaal, welke antwoordde dat de militaire gouverneur von Sauberzweig meester was van het geval. Een onder-officier vergezelde Errera naar de woning van von Sauberzweig. De hoogleeraar liet het verzoek om genade, dat door den nuncius gesteund was aan den generaal overreiken en deze ontving den bezoeker in zijn salon.

Dadelijk echter ontnam de gouverneur den



Generaal Jacques leest de namen af der gefusilleerden van Luik, tijdens de herdenkingsplechtigheid.

hemiddelaar alle hoop. Bril moest dien nacht sterven.

De heer Errera herinnerde er aan, dat de verdediging aan Bril onthouden was.

« Het vonnis heeft daarover uitspraak gedaan! »

« Maar het was een vaderlandsche daad en geen gewone moord. »

De gouverneur kloeg dan over... de ondankbaarheid der Belgen, en zei, dat deze nog wapens verborgen, enz.

Maar het slot van alles was : « Bril wordt terechtgesteld. »

De heer Errera ging diep teleurgesteld heen.

Van dien eenen man hing Brils leven af, maar die man was een harteloze Deutsche militair!

En dan bezochten de verwanten den veroordeelde. Zijn gebrekkige moeder kon niet komen. Vreselijk tooneel daar in de hatelijke gevangenis!

Bril was zeer kalm en moedig.

Om drie uur reeds stonden zijn vader en twee schoonbroeders aan de Nationale Schietbaan.

Oom zes uur kwamen twee autos en daar achter een rijtuig.

Om zeven uur hoorden ze een salvo.

Stierf toen Louis Bril?

Nooit hebben ze over dat punt zekerheid gehad.

Maar den 11ⁿ hing te Brussel een plakkaat :

Bericht.

« Bij vonnis van 8-9 Februari 1916, heeft het veldgerecht, buiten de veroordeeling van andere personen tot verschillende straffen, veroordeeld :

Louis Bril, koffiehuisbediende te Brussel

Tot de doodstraf.

Voor moord met de hulp van een vuurwapen gepleegd.

Het vonnis werd bekrachtigd en uitgevoerd. »
Brussel, 11 Februari 1916.

De gouverneur van Brussel.

De gemeenten van Groot-Brussel liepen bovendien nog een gezamenlijke boete van 500.000 mark op, omdat Bril een revolver had gebruikt en Schaarbeek had daarenboven 50.000 mark te betalen, daar het gebruik van het wapen op zijn grondgebied plaats had.

Gouverneur von Bissing schreef later aan het gemeentebestuur van Brussel, dat hij die boete introk.

De roode plakbrief van Brils veroordeeling hing langen tijd op de muren en menige voorbijganger ontblootte het hoofd voor den naam. (1)

Stoeber liet eens een beschuldigde tot twee maal de doodstraf veroordeelen : het was François Feyens.

De gouverneur schonk dezen toch genade, ofschoon tijdens de zitting Feyens zijn verachting voor den auditeur niet had verborgen.

Wij kunnen niet uitweiden over alle processen, maar moeten ons tot de voornaamste bepalen.

Uit Eekloo werden de gebroeders Van de Woestijne te Gent gefusilleerd, uit Tielt de briefdrager Vermeersch, de schoenmaker Mathys, en de trambediende Keirsbilck. Deze laatste drie werden gevangen genomen op 3 Januari 1916.

Het proces werd te Gent gevoerd. De kinderen

(1) We beschrijven dit naar het reeds aangehaalde werk van Mr Sadi Kirschen.

van een der veroordeelden werden voor den her-
tog van Wurtemberg geleid, om genade te vragen,
maar het mocht dan toch niet baten. De familie-
leden bezochten 's avonds te voren de veroor-
deelden in den kerker.

* * *

Wenden we thans even den blik naar de Ar-
dennen; ook daar waren mannen, die alles veil
hadden voor hun land.

Te Stavelot woonde Constant Grandprez, een
verstandig en aktief nijveraar. Met zijn broer
François, zijn zuster Elise en den briefdrager
André Gregoire was hij de ziel van een organi-
satie, wier inlichtingen vooral van belang waren
voor de krijgsv verrichtingen bij Verdun.

Hij had zich daartoe verbonden met een man,
die zich noemde: «Dieudonné Lambrecht» van
Luik. Geen trein uit Duitschland over Verviers
en Spa of over Malmédy, die onbespied voorbij
reed.

Constant Grandprez bevorderde ook de vlucht
van veel jongelingen.

Aan den spoorweg van Vieilsalm werkten
Russische gevangenen. De pastoor van Rogery
bood een schuilplaats aan gevluchte Russen en
hielp ze over de grens. Ook in de bosschen waren
Russen, die daar verborgen waren, maar van el-
lende gestorven zouden zijn zonder hulp.

Mej. Simon, de zuster van den pastoor van
Rogery bracht hun voedsel en kleederen. Vooral
in den Winter met de sneeuwstormen was dat
een werk vol opoffering.

Ook François Grandprez zocht dergelijke
zwerfers op, en dompelde daarvoor door bos-
schen en moerassen langs onbegaanbare wegen.

Maar het belangrijkste van alles was de in-
lichtingdienst ten behoeve van den strijd bij
Verdun.

In Januari 1917 werd de strik gespannen.
Constant Grandprez kreeg het bezoek van ze-
keren Emile Delacourt, van Rijsel, die naar Bel-
gië gekomen was om inlichtingen te verzamelen.

Grandprez toonde zich eerst achterdochtig.
Hij beweerde, dat hij geen inlichtingen geven
kon en zich slechts met zijn leerlooierij bezig
hield.

Delacourt toonde allerlei bewijsstukken en aan-
bevelingen. Nog gaf Grandprez niet toe. De
vreemdeling verwee dan.

Vier dagen later keerde hij terug, en was nu
in bezit van zulke inlichtingen en gegevens,
dat Grandprez eindelijk hem zijn volle vertrou-
wen schonk.

Den volgenden dag hadden ze een nieuw on-
derhoud waarbij Constants zuster Elise tegen-
woordig was.

Zij ontwierpen een nieuw plan tot organisatie
van een inlichtingsdienst en de meeste hartelijk-
heid beheerschte hun gesprek.

Dieudonné Lambrecht, hun eerste medewer-
ker, was te Luik aangehouden en gefusilleerd
geworden. Sedert dien tijd had de briefdrager
André Gregoire zich wat rustig gehouden, maar
nu stemde hij toe meer ijverig mee te werken.

Den 28ⁿ Januari kwam Delacourt weer naar

Stavelot en zei, dat de geallieerden dringend om
inlichtingen vroegen, daar zij een groot offen-
sief voorbereidden.

«Morgen krijg ik een verslag van den brief-
drager Gregoire», antwoordde Grandprez. «Ik
zal het u te Luik zelf komen brengen.»

En den volgenden dag begaf Constant Grand-
prez zich naar Luik. Hij moest daar in de rue
de Fétinne, 160, zijn.

Om half drie belde hij aan. Delacourt ontving
er hem. In de kamer waren nog twee dames.
Delacourt stelde ze voor als zijn vrouw en
schoonzuster, twee ingewijden en hij prees den
bezoeker om zijn ijver en nauwgezetheid.

Dan vroeg hij, of de bezoeker net verslag Gre-
goire mee gebracht had. Constant reikte het
over, en ging zich wat aan den haard warmen,
want het was een bitter koude dag.

Delacourt bood hem een stoel aan en sprak
levendig over het werk. Zoo werd het drie uur.

Grandprez zei toen, dat hij moest heengaan,
daar zijn broer hem wachtte in de Continental.

Delacourt antwoordde, dat hij ook in 't cen-
trum der stad moest zijn en een rijtuig zou laten
halen.

Hij ging uit de kamer en kwam weldra terug,
zeggende, dat ze zoo dadelijk zouden vertrek-
ken.

Even later was het voertuig daar, Grandprez
nam afscheid van de dames en vergezelde zijn
gastheer.

Voor de deur stond geen rijtuig, maar een
auto. Twee mannen noodigden den nijveraar
van Stavelot uit in te stappen.

Grandprez begreep plots alles. Verraad! Maar
hij was als versomd over zooveel laagned.

Dan vroeg hij wat dit alles beteekende. Een
der mannen toonde zijn kaart van politieagent,
en zei dat zijn gevangene meer uitleg zou krijgen
op het gerechtsnoef.

Delacourt reed mee, onbeschaamd, cynisch.
Zijn siacatotier sprak geen woord tot hem.

Een half uur later was de ongelukkige vader-
lander in de gevangenis van Sint-Leonard in cel
121 opgesloten.

Zijn broer François was intusschen in het
hotel Continental, maar zag natuurlijk Constant
niet verschijnen. Hij maakte zich hierover niet
ongerust, maar meende, dat de een of andere
omstandigheid de reis belet had. Hij deed eeni-
ge booschnappen en wilde 's avonds aan het
station Guillemins vertrekken, doch werd daar
aangehouden. Scherp ondervroeg men hem, maar
François bekende niets.

Hij het vernoor was Delacourt aanwezig. De
gemeene verrader, de hielt, toonde niet de minste
schaamte.

François werd ook naar de gevangenis ge-
voerd.

Te Stavelot hield men Elise en Marie Grand-
prez aan, de zusters der gebroeders. Na een lang-
durige huiszoeking voerden soldaten de dames
naar het station. Ze moesten den ganschen nacht
in de onverwarmde wachtkamer blijven en er
heerschte een temperatuur van tien graden onder
nul.

Den volgenden morgen bracht men hen naar Luik.

Dan volgde de gevangenneming van den briefdrager Gregoire en zijn vrouw.

Den 27^a Maart 1917 begon het proces. In een celrijtuig voerde men de zes gevangenen naar de place Saint-Lambert.

Eerst kwam de zaak Beaupain voor. William Beaupain was advocaat te Vieilsalm. Delacourt beweerde, dat hij met de Grandprez samenwerkte had.

Constant Grandprez hield bij hoog en laag vol, dat hij zulks wel aan Beaupain gevraagd, maar deze hardnekkig geweigerd had.

De beschuldigde werd dan ook vrijgesproken.

Na twee uur wachten verschenen nu de zes beschuldigten. Vijf officieren zaten achter een tael. Een tolk hielp bij de ondervraging.

Constant bekende, dat hij reeds minstens twee jaar inlichtingen aan de geallieerden verschaft had en zulks deed uit plichtsgevoel als Belg.

Hij weigertle de namen zijner medewerkers te noemen.

Geen Belgisch advocaat mocht hen verdedigen, wel een Duitsch, die echter zeer kort moest zijn.

De auditeur eischte de doodstraf tegen de drie mannen en voor elk der vrouwen tien jaar dwangarbeid.

De rechtbank deed dien dag geen uitspraak. Ze volgde twee dagen later. Ze was verbluffend: Constant Grandprez, de briefdrager Gregoire en Elise Grandprez kregen de doodstraf, en de drie overigen elk 15 jaar dwangarbeid.

Voor ieder werd het vonnis afzonderlijk voorgelezen en pas twee dagen later toen de familie Grandprez samen mocht komen, deelden ze elkaar hun vonnissen mee.

Ze spraken over het proces, hun zaken, maakten hun testament, en dan was het afscheid aangrijpend.

Constant mocht in de gevangenis zijn maaltijden van buiten laten komen en aldus verzond hij nog een middel om briefjes te verzenden. Hij waarschuwde de zuster van den pastoor van Rogery op haar hoede te zijn. Tijdens het proces had hij uitlatingen gehoord, die op gevaar voor haar wezen.

Op Maandag 7 Mei om vijf uur 's avonds werden Elise, Constant en Gregoire uit de gevangenis gehaald. Een celrijtuig voerde hen naar de Chartreuse.

Daar zei men hun, dat ze den volgenden morgen om vijf uur terechtgesteld zouden worden.

De mannen zeiden geen woord.

Elise hief de hand op en riep:

« Moed! Leve België! »

Een Duitsch aalmoezenier verscheen. De veroordeelden vroegen om een Belgisch priester.

Constant en Elise werden samen in een cel en Gregoire in een andere opgesloten.

Om drie uur verscheen priester Brepoels van het Beiersch hospitaal. De Duitsche aalmoezenier had hem gehaald.

De deur der beide cellen werd geopend, in de

gang stond een klein altaar. Constant sprak eerst biecht, dan Elise, eindelijk Gregoire.

Dan spraken ze langen tijd met den priester en overhandigden hem de brieven, welke ze in den nacht geschreven hebben.

Gregoire had zeer met zijn kinderen te doen, maar toonde zich gelaten.

Allen bleken vol moed. Drie zonen aan het front, zijn vrouw was in de gevangenis... hij gaf zijn leven.

Om half vier baden ze gezamenlijk. Elise, bad voor met vaste stem. De Duitsche aalmoezenier deed dan mis.

Ze baden vervolgens, tot men hen halen kwam. Elise verklaarde dat ze al haar vijanden vergaf.

Men hoorde de zware stappen der soldaten... Het executie-peloton.

« Moed! Vooruit! » riep Elise.

Met lintjes had ze in de gevangenis drie vlaggetjes gemaakt. Ze gaf er een aan haar broer en een aan den derden lotgenoot.

Zij knielde neer en bad nog even. Dan stapte ze de eerste heen. Constant volgde, dan Gregoire. Allen baden.

Voor de palen stonden dertig soldaten. Priester Brepoels mocht niet tot daar meegaan.

Men bond de drie veroordeelden een blinddoek voor.

« Leve België! » riep Elise, en ze wuifde met haar vlaggetje.

De anderen volgden het voorbeeld.

De Duitsche aalmoezenier toonde zijn oprechte bewondering.

« Vuur! »

Het salvo klonk.

Zoo stierven Constant en Elise Grandprez en de briefdrager Gregoire.

Drie armzalige doodkisten stonden klaar.

Men groef drie graven. Geen familielid, geen vriend woonde de teraardebestelling bij.

De dochter van een volksvertegenwoordiger van Luik hoorde dien dag in de tram Duitsche soldaten, die van het executie-peloton deel gemaakt hadden, over de terechtstelling spreken. Een van de militairen verklaarde, dat hij niet begrijpen kon, hoe men zulke edele menschen ter dood bracht. (1)

Ziedaar een beeld uit de verre Ardennen. Nog anderen zijn in de Chartreuse onder het moordend lood gevallen, maar wij kozen hier een der aangrijpendste feiten.

Later zullen we dit droevig hoofdstuk — in verband met den tijd — nog moeten voortzetten. We zouden onvolledig zijn, moesten we ook niet de strijders ver achter 't front doen kennen.

(1) Bewerkt naar: « L'Ardenne Heroïque ». Alb. Hardy.



« Verdun ligt ver... »
(Abel Faivre in « l'Echo de Paris »).

LII.

Weer aan 't front — De herfstgevechten bij Verdun in 1916. — Het offensief aan de Somme.

Zes maanden hadden de Duitschers bij Verdun geworsteld, er een half miljoen man opgeofferd en er feitelijk een zware nederlaag geleden.

Zoomin als bij Nieuwpoort, Ieperen, Arras of Soissons werd hier de weg naar Parijs gebaad.

Een der merkwaardigste plaatsen van Verdun waren de kazematten onder de citadel, daar waren allerlei diensten ondergebracht; men bakte er brood, stapelde er levensmiddelen op, verzorgde er gewonden, deed er operaties, daar was een elektrische centrale, een kantine. Het refektoire was de ontvangstzaal, waar generaal Dubois doorluchtige gasten verwelkomde.

Den 8ⁿ September kwam daar Lloyd George, toen Britsch minister van oorlog, en drukte er Englands bewondering uit voor de verdedigers van Verdun.

Den 13ⁿ September was het 't bezoek van den heer Poincaré, voorzitter der Fransche republiek.

De citadel was voor die gelegenheid kunstig versierd. Vlaggen tooiden de grauwe muren en sombere gewelven. Klimop hing in de ontvangstzaal, en omwond de elektrische lampjes. Aan de muren zag men de vlaggen van Frankrijk en zijn geallieerden. Een kompagnie van 't 49^e bataljon

voetvolk zou de eer bewijzen.

Daar reden de autos aan. Ze hadden den « heiligen weg » gevolgd, die in de bange dagen van Februari getuige was van alle krachtsinspanning, die Frankrijk ontwikkelen kon, omdat er toen zoo oneindig veel op 't spel stond.

Daar stapten Mangin, Nivelle, Pétain, Joffre uit. Dan vreemde militaire attachés. Vervolgens de minister van oorlog en de voorzitter der republiek.

De adjoint verving den zieken maire van Verdun.

Daar waren ook de Senatoren en afgevaardigden van het Maas-departement, de prefekt, de onder-prefekt.

Voor den voorzitter was een verhoog opgetimmerd.

Joffre, Pétain, bevelhebber der legers van het 't centrum, generaal Nivelle, bevelhebber van het II^e leger, generaal Mangin, kommandant van den sektor van Verdun, generaal Dubois, de minister van Binnenlandsche zaken en die van Oorlog, omringden den heer Poincaré.

Aan een zijde van het gewelf stonden generaal Gilinsky, voor Rusland, Sir A. Paget, voor Groot-Bretagne, generaal di Breganze voor Italië, majoor Monschaert, voor België, generaal Stefanovitch, voor Servië en generaal Gvosvitch, voor Montenegro.

De adjoint van den maire hield zich als vertegenwoordiger van Verdun tegenover den voorzitter.

Deze laatste nam het woord. Hij herinnerde aan de heerschzuchtige plannen van Duitschland, die afstuitten op de muren dezer stede.

« De wonderenswaardige troepen », aldus vervolgde hij, « die onder bevel van generaal Pétain en generaal Nivelle gedurende zulke lange maanden den geweldigen schok van 't Duitse leger weerstonden, hebben door hun dapperheid en geest van opoffering de plannen van den vijand in de war gestuurd.

Eere aan de soldaten van Verdun. Zij hebben den oogst, die nu oprijst, gezaaid en met hun bloed besproeid.

Door hen hebben de twee lettergrepen Verdun een gansch andere beteekenis gekregen dan die welke Duitschland meende er aan te hechten.

Die naam van Verdun waaraan Duitschland, in de verwezenlijking van zijn droom een symbolische beteekenis gegeven had en die weldra, meende het, voor de verbeelding der menschen een geweldige nederlaag van ons leger, de onherstelbare ontmoediging van ons land en de lijdelijke aanvaarding van den Duitschen vrede moest oproepen, die naam verbeeldt voortaan bij de onzijdigen evenals bij onze geallieerden, wat er het schoonst, het zuiverst en het beste is in de Fransche ziel. Het is als een synthetisch synoniem geworden van vaderlandsliefde, dapperheid en edelmoedigheid.

Verdun zal uit zijn assche oprijzen: de verwoeste en verlaten dorpen zullen zich uit hun ruïnen verheffen; de inwoners, te lang verbannen, zullen naar hun herstelde haarden terug keeren, dit vernield land zal onder de beschut-